

N:o 4.

Ank. till Riksd. kansli den 21 februari 1908, kl. 11 f. m.

Andra Kammarens Första Tillfälliga Utskotts utlåtande n:o 3, i anledning af herr J. E. Centerwalls motion n:o 100 angående skrifvelse till Kungl. Maj:t med hemställan om revision af stadgan för mogenhetsexamen.

I en inom Andra Kammaren väckt motion, n:o 100, har herr *J. E. Centerwall* föreslagit, »att Riksdagen behagade i skrifvelse till Kungl. Maj:t hemställa om revision af stadgan för mogenhetsexamen». *Motionen.*

Efter en inledande framställning dels rörande de bestämmelser, hvilka gällt i vårt land för mogenhetsexamen vid läroverken, alltsedan denna 1864 aflöste de förut brukliga afgangsexamina från gymnasierna och inträdes-examina vid universiteten, och dels rörande de i andra land gällande föreskrifter för likartade examina — i afseende hvarå hänvisas till motionen — anför motionären följande:

»I följd af sin egenskap att vara en sammanslagning af tvenne examina, afgang- och inträdesexamen, fick mogenhetsexamen vid de svenska läroverken sin nuvarande gestaltning. Det blef på sätt och vis en afgangspröfning som förut, hvilken omedelbart godkändes eller underkändes af f. d. examinatorer i inträdespröfningen. Ur detta historiska sammanhang förklaras det stora inflytande, som censorerna fingo på examensresultatet, och som i viss mån förringade värdet af den vunna fördelen, att lärjungarne skulle få exami-

neras och bedömas i hvarje ämne af den, som bäst kände till dem, deras egen lärare. Denna öfverdrifvet skarpa kontroll ter sig eljes rätt märklig, om man tänker på huru andra examina, som med afsende på de rättigheter, de meddela, äro ojämförligt mycket viktigare för stat och individ än studentexamen, försiggå utan någon kontroll alls, vare sig beträffande fordringar eller uppfyllandet af dessa. Man skulle förmoda, att en universitetslärare, som haft sig anförtrodt att helt på eget ansvar bedöma kandidater eller licentiater, kunde anses värdig samma förtroende, om han något år senare komme att föra en klass upp i studentexamen. Icke kan hans omdömesgillhet ha blifvit så försämrad af den dagliga samvaron med de lärjungar, hvilkas kunskaper han blifvit satt att bedöma, att han nu mindre än förr skulle kunna betros med makt att uttala ett afgörande godkänd eller icke godkänd.

De olikartade förslag till ändring i stadgan för studentexamen, som tid efter annan framkommit, ha alla — bortsedt från sådana, som berott på förändringar i studieplanen — grundat sig på att *denna examen är för svår*, och att domen öfver examinanderna ofta *är orättvis eller ojämn*, beroende på den roll slumpen kan spela i *en så kort pröfning som den nuvarande*.

Förslagen, som afse att göra examen mindre svår, hänföra sig så godt som uteslutande till den skriftliga delen, och dock är det beträffande den muntliga delen, som svårigheterna i särskild grad hopa sig för lärjungarna i fråga om såväl förberedelse till densamma som själfva förhöret. Är det redan mycket nog, att under en följd af dagar, i den spänning, som medvetandet om examens vikt eller åtminstone de ovanliga yttre anordningarna ej kunna underlåta att framkalla, kastas mellan mer eller mindre kräfvande uppgifter, så är det oresonligt mycket, att på *en dag* vara beredd att som ett konversationslexikon ge svar på frågor inom en mängd vidt skilda områden. Äfven under fullt normala omständigheter är det ett kraftprof, som icke hvem som helst skulle gå i land med — ja, säkerligen skulle de allra flesta efter ett par år få omdömet »icke mogen», om de försökte sin lycka om igen — hur mycket större fordringar ställer då icke profvet på den, som efter ett läsårs tröttande arbete, under trycket af det tyngande medvetandet, att slumpen kan göra, att han kuggas, skall ställas inför en för honom okänd person, i hvars händer hans öde hvilar, och hvars omdöme kommer att bestämmas af de svar, som han under så vidriga omständigheter kan prestera. Ty hur mycket det än talas om att det icke är fråga om detaljer utan förnämligast att få ett intryck af

examinandens mogenhet, så kan det ej förnekas, att ett allmänintryck grundar sig på detaljer, och dessa äro ingenting annat än svar på frågor, afgifna under ytterst ogynnsamma omständigheter. Sannolikt skulle procenten kuggade stiga högst betydligt, om icke i praxis både erfarne censorer och lärare i de flesta fall toge hänsyn till examinandernas svåra ställning och läte saker passera, som eljes icke skulle anses förenliga med anspråk på godkänt betyg.

Att så många graverande anmärkningar kunna riktas mot examen efter alla förbättringsförsök innebär tydligen, att man i dessa försök ej tagit syfte på de egentliga grundfelen i examen. De hufvudvägar som försökts — nedsatta fordringar och valfrihet eller uteslutning — kunna knappast drifvas längre, utan att examens bestånd äfventyras. Nedsatta fordringar och en utsträckt valfrihet skulle endast draga med sig fyllnadspröfningar i oändlighet, tills studentexamen blir utan betydelse.

Ett af grundfelen i denna examen är den absoluta makt, som stadgan lagt i censors händer, och som vid närmare eftertanke och jämförelse med förhållandena vid andra långt viktigare examina måste väcka undran. Och hade denna makt i begynnelsen något sken af berättigande, i det skolorna ännu ej hade så synnerligen fast organisation, lärarna kanske brusto i bildning och förmåga på mer än ett sätt och tillsynen var skäpligen klen, så har utvecklingen nu framskridit så långt, att en kontroll af denna art är absolut obehöfelig. Ett officiellt bevis på att denna uppfattning länge varit rådande, är den bestämmelsen, att kompletteringspröfningarna, hvilkas rättsverkan blir allt mera vidtgående, undandragits censorskontroll.

Kunde hopandet af så många ämnen på *en* dag upphäfvast, skulle tvifvelsutant examen ställa sig på ett helt annat sätt. I stället för att nu fruktan för examen för mången sätter en prägel af nervös oro på hela sista årets arbete, skulle lärjungen lugnt kunna fortsätta det dagliga arbetet tills skrifningsperioden närmade sig, hvarefter han finge successivt koncentrera sina repetitioner på det ena ämnet efter det andra. Efter avslutade skrifningar skulle den muntliga examen taga vid, på samma sätt fördelad med fria beredelsedagar under en längre tidsföljd, så att företrädesvis ett ämne åt gången skulle kunna bli föremål för repetition.

Detta skulle bli ett ordentligt samlande och demonstrerande af de kunskaper, man under skoltiden förvärfvat; sålunda icke en sträfvan blott för examens egen skull utan ett viktigt led i förberedelsen till kommande studier och lifsarbete både med afseende på arbetets innehåll och form.

1905 års stadga synes mig böra ändras på i hufvudsak följande sätt: Till vittnen vid muntlig studentexamen förordnar öfverstyrelsen läroverkets inspektor samt två i samma stad boende, för skolan intresserade män.

Vittnena äga rätt att bestämma område, inom hvilket examen skall röra sig, att till protokollet göra anmärkningar samt att underkänna privatister.

Examen afläggas i hvarje ämne inom den termin, då undervisningen i ämnet avslutas. Under sista vårterminen hållas, med lämpliga mellantider, skriftliga examina i månaderna februari—mars och muntliga examina i april.

För privatister anordnas särskilda examina i de ämnen, i hvilka skolans elever under föregående terminer blifvit godkända.

Lärjunge, som blifvit underkänd i två eller högst tre ämnen, beviljas rättighet att under kommande hösttermin, i den ordning öfverstyrelsen bestämmer, aflägga nya examina.

Detta förslag innebär således, att skolans lärare få förtroendet att förklara dess ordinarie elever godkända, samt att kontrollen öfverflyttas från kringresande censorer till stationära vittnen. I stället för att nu de skriftliga examina koncentreras på några dagar och de muntliga på *en* dag, hvarvid eleven skall som ett konversationslexikon besvara alla frågor som kunna framställas inom de tio ämnen, som han studerat under nio år, avslutas i lugn och ro det ena ämnet efter det andra. I stället för att nu en del läroverk få vänta på censorerna till långt fram i juni, skola alla examina vara avslutade i april.»

På dessa grunder gör motionären sin ofvan anförda hemställan.

*Utskottets
yttrande.*

Det torde vara obestridligt att, såsom motionären framhållit, vid mogenhetsexamina, liksom vid examina i allmänhet, vissa olägenheter förekomma, och att dessa i fråga om denna examen ökas genom den omständigheten, att det muntliga förhöret i vidt skilda ämnen sammanpressas inom ramen af en enda dag. Dessa olägenheter torde dock mindre göra sig gällande i afseende på läroverkens egna lärjungar, hvilkas insikter ju äro väl kända för skolans lärare, som förrätta examen och sätta specialbetygen, än för privatisterna, som onekligen befinna sig i en svårare ställning, på samma gång examinatorer och censorer i allmänhet torde hafva jämförelsevis alltför kort

tid att fullt säkert bedöma deras insikter. I detta liksom i andra afseenden innehåller tvifvels utan motionen synpunkter, som äro värda beaktande.

Däremot synes det utskottet tvifvelaktigt, om det förslag, som motionären framlagt till afhjälpande af förenämnda olägenheter, skulle leda till målet; i hvarje fall torde det medföra uppoffring af andra fördelar.

Särskildt har utskottet icke kunnat öfvertygas om lämpligheten af att *censorsinstitutionen*, hvilken historiskt uppvuxit inom våra egna bildningsanstalter och inpassats efter våra förhållanden, skulle afskaffas, innan man kan sätta något annat i stället, som innebär samma grad af trygghet.

Klagomålen mot öfvergrepp från censorerna hafva varit påfallande få, åtminstone från *läroverkens* sida, och i de fall, däri tilläfventyrs någon censor skulle öfverskrida sin befogenhet, torde censorsförordnandet icke förnyas. Den »absoluta makt», som motionären anser vara lagd i censors händer, är dock väsentligen inskränkt genom lärarnes och medcensorsers inflytande. Det förtjänar i detta afseende erinras om att utgången i de skriftliga profven afgöres af skolans lärare, hvilka ensamma bestämma öfver lärjunges tillträde till den muntliga examen. Vid denna senare bestämman visserligen censorerna för hvarje ämne det område, inom hvilket examinanderna skola höras, något som sker för att förekomma, att en lärare håller sig på något område, som han alldeles särskildt inöfvat med lärjungarna. Men lärarne sätta, som nämndt, specialbetygen för de olika ämnena, och dessa kunna censorerna icke ändra, liksom det ock är lärarne, hvilka på grundvalen af nämnda betyg, de skriftliga profven och betygen från de tre senaste skolterminerna i första hand afgöra, huruvida en yngling skall anses mogen eller ej. Censorerna ha därefter i sista hand rätt att underkänna en ynglings hela examen, men därför fordras, att censorerna, om de äro två, skola vara eniga i sitt domslut eller, om de äro tre, att två af dem dela denna mening.

Hvad angår läroverkens egna lärjungar, torde det ock i själfva verket höra till sällsyntheterna, att en lärjunge, som skött sig väl vid läroverket och blifvit godkänd i skrifningarna — hvilka utgöra den svåraste profvostenen — underkännes af censorerna i muntlig examen.

Den kontroll, som censorerna utöfva genom sin blotta närvaro, genom sin rätt att leda examen och att i sista hand underkänna en allt för klen examinand, synes utskottet vara lämpligt afvägd, då staten tvifvelsutan för likformighetens och enhetlighetens skull måste upprätthålla vissa kraf, så att icke några läroverk, vare sig statens eller enskilda, komma att er-

bjuda »minimikurser», liksom ju äfven universiteten och specialläroverken hafva giltiga anspråk på att ej nödgas mottaga otillräckligt förberedda alumner.

Jämförelsen med andra länder visar ock, att endast i Belgien läroverkens egna lärare utan kontroll förrätta mogenhetsexamen, under det att exempelvis i Frankrike examen rent af är förlagd till universiteten, och i Tyskland samt Österrike kontrollen från utomstående är vida skarpare än här.

Nu har visserligen motionären föreslagit en art af kontroll, utöfvad af lokala vittnen, bestående af inspektor jämte två i samma stad boende, för skolan intresserade män, de där skulle äga rätt att bestämma område, inom hvilket examen skall röra sig, att till protokollet göra anmärkningar samt att underkänna privatister.

Utom att denna kontroll med hänsyn till läroverkens egna lärjungar blefve ytterst begränsad, är det mer än tvifvelaktigt, om i mindre städer personer — vare sig män eller kvinnor — skulle kunna uppdrivas, hvilka på en gång ägde nödig kompetens och vore hågade att åtaga sig detta värf, hvilket, därest examina utsträcktes öfver längre tid, otvifvelaktigt innebure ett afsevärdt onus. Det torde ock kunna ifrågasättas, om denna kontroll skulle i längden visa sig effektiv; i hvarje fall skulle den likformighet i afseende på fordringarnas nivå, som den nuvarande censorsinstitutionen afser att upprätthålla, icke af stationära vittnen kunna åstadkommas. Dessa torde icke heller i samma mån som censorerna från universiteten kunna lämna erforderligt stöd för lärarne gentemot de obehöriga påtryckningar från utomstående, hvilka, enligt hvad både censorer och lärare vitsorda, någon gång förekomma och hvilka särskildt i vissa mindre städer kunna utgöra en faktor, som i sin mån gör en kontroll från fullt fristående personer önskelig.

Man torde icke heller böra bortse från den ömsesidiga fördel, som beröringen mellan representanter för universitetet och gymnasium innebär.

Skulle censoratet i dess nuvarande form upphävas för att möjliggöra examens utsträckande på längre tid, så komme staten antagligen att genomföra andra trygghetsåtgärder mot att examen förlorar sitt värde.

Närmast skulle man då kunna tänka på att öfverstyrelsen blefve förstärkt med ett antal nya läroverksråd, och att dess medlemmar sig emellan fördelade examenskontrollen; men, utom att härigenom sambandet mellan universiteten och läroverken vid examen afskures, så skulle detta innebära ett icke ringa fördyrande af organisationen, under det kostnaderna för de nuvarande censorerna icke äro större än att de fullt betäckas af examinandernas afgifter.

Då sålunda den nuvarande anordningen med censorer icke kan sägas

hafva medfört några egentliga olägenheter men däremot innebär vissa fördelar, anser utskottet skäl icke föreligga till dess upphäfvande.

Hvad åter angår det motiv, som väl närmast framkallat förslaget om censoratets afskaffande, nämligen önskan att få examen utsträckt öfver längre tid, så torde man i afseende härå böra skilja mellan de skriftliga och de muntliga pröfningarna.

Hvad angår de förra, vore det tvifvelsutan synnerligen fördelaktigt om pröfningarna anordnades så, att de skedde med större mellanrum, och lärjungarne sålunda erhöle någon särskild förberedelsetid för hvarje pröfning. En sådan förändring kan ju ock lätteligen genomföras, då vid dessa pröfningar censorer icke äro närvarande.

Hvad åter de muntliga pröfningarna vidkommer, kan det ifrågasättas, om ett utdragande af dessa under en hel termin eller ett helt läsår, med upprepade förhör, skulle innebära en lättnad eller minska faran för öfveranstängning. Dylika specialförhör lära oemotståndligt medföra ökade fordringar på aktuella minneskunskaper, och torde snarast göra examen ej lättare utan svårare. Exemplen från Danmark och Norge på de olägenheter, som dessa serier af småexamina medföra för både lärare och lärjungar, mana knappt till efterföljd. Däremot kan det ifrågasättas, om icke genom lämpliga anordningar ytterligare en del ämnen (liksom redan i nuvarande stadgan geografi och för »greker» matematik) kunde afslutas på ett tidigare stadium, därvid möjligen, om så ansåges nödigt, censorerna kunde öfvervaka pröfningarna, exempelvis i ring 3 likaväl som i ring 4.

Det nu sagda gäller i afseende å läroverkens egna lärjungar.

Medgifvas må, att det är sämre ställt för privatisterna, och att för dem den muntliga examen mången gång kan äga karaktären af ett lotteri. Önskvärdt vore därför, att en ändring kunde åstadkommas, som möjliggjorde en mera ingående pröfning af deras insikter, och som på samma gång underlättade läroverkens examensbörd. En sådan anordning har ock från auktoritativt håll antydts såsom påtänkt, då det meddelats, att inom öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk planer förehafts om en hemställa i syfte att å vissa orter examenskommissioner för privatister må komma till stånd.

Slutligen har det synts utskottet mindre lämpligt, att Riksdagen redan nu skulle påyrka ändring i den examensstadga, som utfärdades 1905 och som först våren 1910 skall träda i full tillämpning. Denna stadga står nämligen i närmaste samband med den af Riksdagen 1904 beslutade läro-

verksreformen, som nu klass för klass håller på att genomföras, och den har varit förelagd nämnda riksdag i samband med själfva reformförslaget.

Synnerligen starka skäl torde böra föreligga, förrän Riksdagen påyrkar revision af en stadga, som ännu icke ens hunnit träda i tillämpning. Enligt utskottets åsikt föreligga knappast i detta fall sådana skäl.

Under dessa omständigheter och på öfriga här anförda grunder anser utskottet sig böra hemställa,

att herr J. E. Centerwalls förevarande motion icke må till någon Andra Kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 21 februari 1908.

På utskottets vägnar:

ROBERT JOHANSSON.